

Надія ГОЛУБ,

orcid.org/0000-0002-9802-9519

доцент, кандидат біологічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної освіти

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(Умань, Черкаська область, Україна) golub-vol-nad@ukr.net

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПСИХОГІГІЄНІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДАХ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВИТИ

У статті проаналізовано стан досліджуваної проблеми у науковій літературі. Розглянуто зміст дефініцій «освітнє середовище», «розвивальне середовище», «освітньо-розвивальне середовище», «корекційно-розвивальне середовище» та «психогігієнічне середовище». Визначені компоненти психогігієнічного середовища. Психогігієнічне середовище у закладах спеціальної освіти має базуватися на таких компонентах як валеологічна освіта, фізичне виховання, медична служба, служба харчування, служба здоров'я персоналу закладу, психологічна служба, соціальні служби, участь батьків у навчально-виховному процесі.

Узагальнені основні чинники негативного впливу на здоров'я суб'єктів освітнього процесу. Це розумові та емоційні перевантаження, низька мотивація, труднощі адаптації, високий рівень агресії, інтенсифікація навчального процесу, відсутність психологічної підтримки. Такими чинниками також є недотримання психолого-педагогічних вимог і санітарно-гігієнічних норм організації освітнього процесу, недооцінювання дидактичних принципів доступності навчального матеріалу.

Визначено психолого-педагогічні умови формування психогігієнічного середовища для дітей з особливими освітніми потребами у закладах спеціальної освіти:

- функціонування освітнього простору з урахуванням особливостей особистісного розвитку та індивідуальних можливостей дітей різних нозологічних груп;*
- формування позитивної мотивації до здорового способу життя, забезпечення повноцінного медичного обслуговування, харчування, оптимізації рухового режиму;*
- раціональне облаштування навчально-ігрового простору з дотриманням принципів безпечності, раціональності, динамічності та емоційного навантаження;*
- створення комфортної та доброзичливої атмосфери серед учасників навчально-виховного процесу з можливістю адекватно висловлювати свої почуття та емоції;*
- компетентний психолого-педагогічний супровід дітей у навчально-виховному та корекційному процесах;*
- використання різних активних методів, що ґрунтуються на довірливому стилі взаємодії і спрямовані на зниження симптоматики конкретного дефекту, розвитку здатності до комунікативної взаємодії, формуванні навичок саморегуляції та самовідновлення особистісної цілісності.*

***Ключові слова:** здоров'я, психогігієнічне середовище, освітній процес, гігієнічні вимоги, педагогічні умови, психологічні умови, спеціальна освіта, діти з особливими освітніми потребами.*

Nadia GOLUB,

orcid.org/0000-0002-9802-9519

PhD in Biological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Special Education
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
(Uman, Cherkasy region, Ukraine) golub-vol-nad@ukr.net

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF PSYCHOHYGIENIC ENVIRONMENT IN SPECIAL EDUCATION ESTABLISHMENTS

The state of the investigated problem in the scientific literature is analyzed in the article. The essence of the definitions «educational environment», «developmental environment», «educational and developmental environment», «correctional and developmental environment» and «psychohygienic environment» is considered. The components of the psychohygienic environment are determined. The psycho-hygienic environment in special education institutions should be based on such components as valeological education, physical education, medical service, food service, personnel health service, psychological service, social services, participation of parents in the training-educational process.

The main factors of the negative impact on the health of the subjects of the educational process are summarized. These are mental and emotional overloads, low motivation, difficulties in adaptation, high level of aggression, intensification of the educational process, lack of psychological support. Such factors are also non-observance of psychological-pedagogical requirements and sanitary-hygienic standards of the organization of the educational process, underestimation of the didactic principles of the educational material availability.

Psychological and pedagogical conditions for the formation of psycho-hygienic environment for children with special educational needs in special education establishments are determined:

– the functioning of the educational space, taking into account the peculiarities of personal development and individual capabilities of children of different nosological groups;

– formation of positive motivation for a healthy lifestyle, providing full medical care, nutrition, optimization of moving activity;

– rational arrangement of educational and game space with commitments of principles of safety, rationality, dynamism and emotional loading;

– creating a comfortable and friendly atmosphere among the participants of the educational process with the opportunity to adequately express their feelings and emotions;

– competent psychological and pedagogical support of children in training-educational and correctional processes;

– using of various active methods based on a trusting style of interaction, aimed at reducing the symptoms of a particular defect, developing the ability to communicate, developing of self-regulation skills and self-restoration of personal integrity.

Key words: *health, psycho-hygienic environment, educational process, hygienic requirements, pedagogical conditions, psychological conditions, special education, children with special educational needs.*

Постановка проблеми. В умовах модернізації спеціальної освіти особливої актуальності набуває проблема створення оптимальних умов для розвитку, виховання і навчання осіб з особливими освітніми потребами (ООП), що відповідають тенденціям реформування освіти на шляху до її відкритості, демократичності та доступності для всіх категорій населення країни.

Соціальні перетворення, що відбуваються в Україні, сприяють оновленню змісту та форм організації навчально-виховного процесу, впровадженню новітніх особистісно-орієнтованих педагогічних технологій та науково-методичних досягнень у закладах спеціальної освіти.

Спеціальна освіта за останні роки набуває нового змісту, в основі якого є адаптація освітнього простору навчальних закладів до індивідуальних особливостей кожної дитини з особливими освітніми потребами. Метою закладів освіти є формування здорової особистості, як фізично, так і психічно. Кожна дитина має отримати під час навчання знання, які знадобляться їй у майбутньому житті. Здійснення означеної мети можливе за умови запровадження психогігієнічних технологій. Кожний освітній заклад, а особливо для дітей з особливими освітніми потребами, шукає свій шлях змін у просторі покращення якості освіти та виховання.

Цінностями суспільного сьогодення мають бути психогігієнічна безпека, екологічність та безперешкодний доступ до навчання кожного члена соціуму. У зв'язку з цим спеціальна освіта має бути зорієнтована на стандарти, пріоритетом яких є формування безпечного психогігієнічного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історична ініціатива в розробці проблеми психічного здоров'я належить видатним західним психологам К. Роджерсу, А. Маслоу, Г. Олпорту. Серед українських вчених особливості психічного здоров'я ґрунтовно досліджували Г. Балл, С. Болтівець, М. Жукова, О. Завгородня, Н. Колодій, Г. Ложкін, І. Коцан, С. Копилов, С. Максименко, Р. Сірко, О. Носкова та ряд інших, кожен з яких вніс свій вклад у вивчення цього поняття та його складових.

Умови успішного функціонування безпечного освітнього середовища у закладах освіти обґрунтовано у дослідженнях Ю. Ахтирської, І. Баєвої, Н. Вітюк, М. Гриньова, С. Дудко, Н. Коцур, В. Кутасевич, О. Лактіонової, Г. Мешко, Н. Міллер, Н. Нечипор, В. Одинець, С. Осадчук, А. Чуприкова та ін.

Психогігієнічним аспектам організації навчально-виховного процесу в умовах інклюзивного навчання у закладах освіти приділяється недостатньо уваги.

Принципово важливим є дослідження впливу освітнього середовища на психічне здоров'я дітей, а також вивчення та організація шляхів і засобів подолання несприятливих впливів на їх психіку. Лише за умови надання комплексної допомоги, яка включає навчально-виховну та корекційно-розвиткову роботу, діти з певними порушеннями можуть досягти оптимального рівня розвитку. У зв'язку з цим значними є можливості створення психогігієнічного середовища для корекційно-розвиткової роботи з дітьми у закладах спеціальної освіти різних типів.

Об'єктом аналізу, узагальнення та систематизації нашого дослідження слугували наукові роботи

І. Баєвої (Баєва, 2002), О. Білогаш (Білогаш, 2019), С. Болтвіця (Болтвіць, 2005), Н. Вітюк (Вітюк, 2014), О. Гуляєвої (Гуляєва, 2015), Л. Томіч (Томіч, 2010) та О. Нагорної (Нагорна, 2020).

Мета нашого дослідження – розкрити психолого-педагогічні умови формування психогігієнічного середовища для організації навчально-виховного процесу у спеціальних закладах освіти.

Виклад матеріалу. Психогігієнічна безпека освітнього середовища належить до числа найбільш важливих проблем як для педагогічної науки, так і для практики. Потреба учасників освітнього процесу в безпеці особливо актуалізується у напружених ситуаціях, зумовлюючи мобілізацію на боротьбу із загрозою, а не на навчання і розвиток.

У психолого-педагогічній літературі безпечно освітнє середовище навчального закладу часто розглядається й описується як «розвивальне» (Сіданіч, 2012), «освітньо-розвивальне» (Кондратенко, 2013), «корекційно-розвивальне» (Лисенкова, 2018) для діяльності та гармонійного особистісного розвитку його суб'єктів. Провідною умовою, яка визначає розвивальний характер освітнього середовища, виступає психологічна безпека.

Значний внесок в осмислення психології освітнього середовища внесли І. Баєва (Баєва, 2002), Н. Вітюк (Вітюк, 2014), К. Варивода, Н. Коцур (Коцур, Варивода, 2016), О. Тушина (Тушина, 2013). Вони вивчали проблему створення умов, при яких освітнє середовище буде найбільш безпечним для суб'єктів навчально-виховного процесу. Зокрема І. Баєва вважає, що «психологічно безпечно освітнє середовище закладу освіти – це середовище, вільне від проявів психологічного насильства у взаємодії, яке сприяє задоволенню потреб у особистісно-довірчому спілкуванні, створює референтну значимість середовища та забезпечує психічне здоров'я учасників навчально-виховного процесу» (Баєва, 2002: 6).

Здоров'я дитини, її соціально-психологічна адаптація, нормальне зростання і розвиток багато в чому визначаються середовищем, у якому вона перебуває (Білогаш, 2019). Для дітей з особливими освітніми потребами заклад освіти має бути не лише місцем для навчання, а й середовищем, яке забезпечить повноцінний розвиток особистості та буде безпечним для їхнього здоров'я.

І. Сіданіч розвивальне середовище розуміє як систему умов, які забезпечують всю повноту розвитку дитячої діяльності й особистості (Сіданіч, 2012).

С. Кондратенко освітньо-розвивальне середовище визначає як комплекс психолого-педагогічних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, ергономічних та естетичних умов,

що забезпечують організацію життя дітей у дошкільному навчальному закладі (Кондратенко, 2013: 47).

На думку Л. Томіч умовою організації корекційно-розвивального середовища є створення середовища з урахуванням особливостей особистісного розвитку дитини (Томіч, 2010). Разом з цим, необхідно враховувати закономірності розвитку дітей певної нозології та ступінь порушення їх психофізичних функцій.

І. Лисенкова корекційно-розвивальне середовище визначає як «поле діяльності, спосіб життя, передачу досвіду, творчість» (Лисенкова, 2018: 86).

Т. Корж зауважує, що «природне середовище вважається розвивальним, якщо воно сприяє становленню у дітей цілісного сприйняття природного довкілля, прояву інтересу до нього; розвитку у дошкільників емоційно-ціннісного ставлення до природи; формуванню навичок екологічно правильної та доцільної поведінки» (Корж, 2012: 75).

Класифікація ризиків освітнього середовища у сучасних закладах освіти та їх вплив на психологічну безпеку особистості розглядається у праці Є. Лактіонової (Лактіонова, 2008). Авторка визначила основні чинники негативного впливу на здоров'я суб'єктів освіти – низька мотивація, труднощі адаптації, високий рівень агресії, великий обсяг навчального навантаження, неухвага до емоційної сфери дітей, відсутність психологічної підтримки тощо.

До чинників, які є руйнівними для психічного здоров'я дітей, О. Тушина відносить розумові та емоційні перевантаження, недооцінювання дидактичних принципів доступності навчального матеріалу, інтенсифікацію навчального процесу (Тушина, 2013). Н. Вітюк до таких чинників відносить недотримання психолого-педагогічних вимог і санітарно-гігієнічних норм організації освітнього процесу (Вітюк, 2014).

Педагогічна психогігієна як галузь теоретично обґрунтованої та методично забезпеченої педагогічної діяльності створює умови для збереження рівноваги та взаємоузгодженості впливу соціальних та природних чинників середовища. У зв'язку з цим, одним із важливих завдань спеціальної освіти є створення безпечного психогігієнічного середовища для розвитку здорового покоління. Психогігієнічне середовище у закладах спеціальної освіти має базуватися на таких компонентах як валеологічна освіта, фізичне виховання, медична служба, служба харчування, служба здоров'я персоналу закладу, психологічна служба, соціальні служби, участь батьків у навчально-виховному процесі.

На думку С. Болтівця (Болтівець, 2005), психогігієнічна спрямованість навчально-виховного процесу полягає не у зменшенні інтенсивності психогенних чинників, домінуючій релаксації і тотальному захисті особистості від психотравматичних впливів, а у врахуванні й використанні локальної цінності зазначених підходів цілеспрямованої підготовки дітей до зростаючих напружень, вихованні у них культури самооцінки й самоконтролю, взаємоузгодженості й особистісної самодостатності.

Метою навчально-корекційного процесу під час роботи з дітьми з особливими освітніми потребами є формування гармонійної особистості шляхом розвитку інтелектуального, соціального, емоційного та творчого потенціалу, природних здібностей, особистісних якостей та нахилів дитини, її підготовка до інтеграції в суспільство. У зв'язку з цим мета створення психогігієнічного середовища – надання дітям з ООП необхідних знань, умінь та навичок здорового способу життя, а також використання їх у повсякденному житті, відповідно до конкретної ситуації.

О. Білогаш визначила основні умови і чинники, які сприяють гармонійному розвитку дитини з нетиповим розвитком (Білогаш, 2019). На думку автора доцільно запровадити в освітніх закладах, як дошкільних, так і в школі (загальній та спеціалізованій), такі педагогічні технології, що сприятимуть вирішенню не тільки освітніх завдань, а й здоров'язберігаючих. Перш за все, це створення сприятливих умов розвитку, виховання та навчання дитини (спокійне сприятливе середовище, яке не пригнічує психічні процеси, відсутність стресових ситуацій); оптимальна організація освітнього процесу відповідно до вікових, статевих, індивідуальних особливостей та гігієнічних норм; повноцінний та раціонально організований режим дня.

Психогігієна займається питаннями створення оптимального режиму навчального процесу, який би сприяв успіху як у навчанні, так і в збереженні психічного здоров'я, дозволяв би дитині відчувати задоволення і радість від навчання (Халамендик, 2008). Усього цього можна досягти різноманітними формами роботи з використанням інтерактивних та інноваційних технологій.

Зовнішнє середовище може здійснювати на дитину сприятливий вплив, викликаючи позитивні емоції – радість, спокій, задоволення, а може бути джерелом хвороботворних впливів, які викликають виникнення негативних емоцій – страху, страждань, переляку та ведуть до стресових станів.

Діти з тривожними рисами характеру сприймають профілактичні заходи як доказ масового розповсюдження або безпосередньої загрози якоїсь хвороби та із страхом очікують, що саме у них виникне це захворювання. Розповсюдженість таких фобій є обернено пропорційною психологічній підготовці нозологічних груп.

Ефективність проведення навчально-виховних та корекційних заходів із дітьми з певними захворюваннями значною мірою залежить від відсутності супроводжуючих соматичних захворювань. Значне статичне напруження під час проведення навчальних занять, довготривале підтримання ними одноманітної пози за столом, фізичне та психічне навантаження, що виникає упродовж навчального дня, вимагають від педагогів застосування оздоровчих технологій. Для їх ефективного впровадження у контексті корекційно-розвиткової роботи необхідне поєднання зусиль освітян і медиків.

До пріоритетних завдань спеціальної освіти відносять діагностичні, виховні, освітні, розвивальні завдання, корекційно-реабілітаційні та профілактичні. Узгоджені дії сприятимуть формуванню необхідного психогігієнічного простору для дітей з особливими освітніми потребами з метою реалізації навчально-виховної та реабілітаційної роботи. Залучення батьків до процесу оздоровлення та реабілітації дітей забезпечить наступність та безперервність навчально-оздоровчої роботи.

У дітей з ООП у зв'язку з певними фізичними і психічними ураженнями упродовж навчального дня виникає гостра необхідність оптимізувати руховий режим. Фізичне здоров'я тісно пов'язане із психічним здоров'ям. Важливо правильно поєднувати фізичне навантаження і достатній відпочинок на свіжому повітрі, вчасно уникати перевтоми. Це дозволить забезпечити оздоровчо-профілактичний напрямок навчально-виховної діяльності (Гуляєва, 2015).

Фахівці закладів спеціальної освіти, які працюють над створенням психогігієнічного середовища, повинні доповнити зміст корекційних навчальних технологій здоров'язберігаючими технологіями і реалізувати їх через традиційні та спеціальні форми, методи і засоби навчання.

Сучасні корекційні технології містять методики, які доцільно використовувати під час освітнього процесу осіб з особливими потребами. Новітні форми і методи викладу навчального матеріалу дозволяють зробити процес засвоєння знань цікавим, повноцінним, доступним. Володіючи сучасними педагогічними технологіями, педагоги при постійній взаємодії з дітьми, їхніми

батьками, дефектологами, логопедами та психологами, повинні планувати і організовувати свою діяльність з урахуванням пріоритетів збереження та зміцнення здоров'я всіх учасників навчально-виховного процесу.

Корекційні технології навчають дітей жити без конфліктів, зміцнювати та зберігати своє і цінити чуже здоров'я. Вони формують у дітей принципи здорового способу життя, посилюють мотивацію до навчання.

На сьогодні потрібно розглядати дитяче харчування як інвестицію в майбутнє, а самі їдальні – як важливий елемент соціалізації.

Якщо батьки і суспільство хочуть бачити майбутнє покоління здоровим, то повинні виховувати в дітях здорові смаки і здоровий вибір у харчуванні. Культура харчування включає в себе багато складових: здоровий вибір, традиції, притаманні українській кухні, родинні устої. Для того, щоб культура харчування слугувала на благо дитині, доцільно демонструвати найкращий приклад у здоровому харчуванні.

Формування у дітей з особливими освітніми потребами життєвих навичок (керування емоціями, вирішення конфліктів) і виховання особистісних гігієнічних якостей та умінь, сприятимуть збереженню і зміцненню здоров'я, формуванню уявлень про нього як цінність, посилюватимуть мотивації на ведення здорового способу життя.

Ефективність оздоровлення дітей з особливими освітніми потребами можлива за умови створення цілісної системи, що інтегрує оздоровчі освітні технології, досягнення сучасної медицини, залучення громадських організацій сфери формування здорового способу життя. Але особлива відповідальність у навчально-виховному процесі відводиться психогігієнічному середовищу, яке повинне зробити освітній процес здоров'язберігаючим.

Під час формування психогігієнічного середовища у дошкільних закладах освіти для дітей з особливими освітніми потребами бажано враховувати, що чинниками формування такого середовища мають виступати компоненти освітнього простору, які визначають загальну структуру навчально-виховної діяльності. Разом з тим, психогігієнічне середовище має функціонувати як відкрита динамічна система, яка зможе забезпечити потреби дітей дошкільного віку різних нозологій.

Для дітей, які мають особливі освітні потреби, для роботи варто створити спокійну атмосферу, використовуючи міміку та пантоміміку, оскільки вони відіграють важливу роль в установленні контактів. Доцільно налагодити доброзичливий,

партнерський контакт. Не бажано налаштовуватись на почуття жалю або зверхності, нехтування проханнями дітьми. Необхідно пам'ятати, що такі діти піддаються впливу страхів більше, ніж здорові. Тому варто повсякчас підбадьорювати дітей і викликати інтерес до навчання.

Серед форм і методів процесу формування психогігієнічних аспектів пріоритетна роль належить активним методам, які ґрунтуються на взаєморозумінні та взаємодії і спрямовані на формування безпечного середовища. До них належать спеціальне проєктування психогігієнічного середовища, ситуаційно-рольові ігри, психологічний тренінг, метод аналізу соціальних ситуацій з морально-естетичним характером, ігри-драматизації. Бажано застосовувати традиційні методи, такі як бесіда, роз'яснення, переконання, позитивний і негативний приклади, методи вправ, контролю і самоконтролю, методи звичок, створення громадської думки тощо. З нетрадиційних методів ефективно спрацьовують такі методи, як педагогічний аутотренінг, саморегуляція, рефлексотерапія. Застосування цих методів сприяє формуванню у дітей моральної самооцінки, позитивних моральних спонукань і позитивних мотивів.

Застосування новітніх інформаційних технологій може мати несприятливі наслідки для фізичного та психічного здоров'я – головні болі, порушення постави, сухість оболонок очей, напруга у м'язах, проблеми зі слухом тощо (Халамендик, 2008). Запропонована інформація може бути занадто емоційною, мати агресивний характер, що призведе до загострення психічних хвороб. У цьому зв'язку мають бути запропоновані механізми подолання цих наслідків.

Навчально-виховний процес, що має психогігієнічну спрямованість, має забезпечуватися відповідною кваліфікаційною підготовкою керівників закладів освіти, дефектологів, логопедів, вчителів, асистентів вчителів, соціальних педагогів, практичних психологів. Процес формування психогігієнічної позиції педагога включає не лише загальну педагогічну підготовку, зміст якої визначають моральні основи педагогічної професії, а й набуття системи психогігієнічних знань і вмінь. У цьому зв'язку доцільно говорити про введення курсу інформаційної гігієни у систему спеціальної освіти, яка вивчає закономірності впливу навколишнього середовища на організм дитини з метою обґрунтування гігієнічних нормативів і санітарних заходів, реалізація яких забезпечує оптимальні умови для життєдіяльності, зміцнення здоров'я та попередження захворювань (Халамендик, 2008).

Завданнями інформаційної гігієни є розробка основ психогігієнічної інформаційної поведінки, наукове обґрунтування санітарних заходів з організації інформаційних мереж і процесів, гігієнічно обґрунтованого середовища, розповсюдження та відтворення інформації, наукове обґрунтування гігієнічних нормативів інформації, інформаційного середовища, інформаційних мереж та процесів. Формування психогігієнічного середовища та психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами у закладах спеціальної освіти сприятиме ефективній профілактиці порушень психіки дітей, які навчаються в напружених умовах. Знання основ здоров'я, вміння керувати власною поведінкою, розвиток загальної психолого-педагогічної культури мають бути першочерговими вміннями та навичками для фахівця, який працює в закладі спеціальної освіти. Увага учасників психолого-педагогічного супроводу має акцентуватися на особливостях навчально-виховної роботи з дітьми різних нозологій, на усвідомленні сімейних проблем дітей та соціально-реабілітаційних аспектах спеціальної освіти.

З огляду на проведені дослідження доцільно визначити психолого-педагогічні умови становлення психогігієнічного середовища у навчально-виховному процесі закладів спеціальної освіти:

- функціонування освітнього простору з урахуванням особливостей особистісного розвитку та індивідуальних можливостей дітей різних нозологічних груп;
- формування позитивної мотивації до здорового способу життя, забезпечення повноцінного медичного обслуговування, харчування, оптимізації рухового режиму;

- раціональне облаштування навчально-ігрового простору з дотримання принципів безпечності, раціональності, динамічності та емоційного навантаження;

- створення творчої комфортної і доброзичливої атмосфери серед учасників навчально-виховного процесу з можливістю адекватно висловлювати свої почуття та емоції;

- компетентний психолого-педагогічний супровід дітей у навчально-виховному та корекційному процесах;

- використання різних активних методів, що ґрунтуються на довірливому стилі взаємодії і спрямовані на зниження симптоматики конкретного дефекту, розвитку здатності до комунікативної взаємодії, формуванні навичок саморегуляції та самовідновлення особистісної цілісності.

Висновки. Психогігієнічне середовище об'єднує в собі всі напрями діяльності спеціального закладу освіти щодо формування, збереження та зміцнення здоров'я дітей. Воно створюється з метою поліпшення психічного та фізичного здоров'я, підвищення інтелектуальних здібностей, успішного розвитку пізнавальної активності, вольової саморегуляції, відпрацювання навичок емоційного розвантаження.

Ефективність процесу формування психогігієнічного середовища у закладах спеціальної освіти залежить від спрямованості навчально-виховного процесу, форм та методів його організації.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування психогігієнічного середовища у закладах спеціальної освіти. Подальші перспективи його розробки можуть полягати у виявленні психогігієнічних аспектів освітнього середовища у загальноосвітніх школах в умовах інклюзивного навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баева И. А. Психологическая безопасность в образовании : монография. СПб. : Издательство «СОЮЗ», 2002. 271 с.
2. Білогаш О. Ф. Здоров'язберігаючі технології у створенні оптимальних умов навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами. *Практична психологія в інклюзивному середовищі* : матеріали I Всеукр. наук. інтернет-конф. (м. Переяслав-Хмельницький, 21 лютого 2019 року) / За заг. ред. В. А. Вінс, Т. М. Кузьменко, І. М. Зозулі. Переяслав-Хмельницький : Видавець Я. М. Домбровська, 2019. С. 56–66.
3. Болтівець С. І. Психогігієнічна критеріальність якості психічного здоров'я. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Т. VII, вип. 2 / за ред. С. Д. Максименка. К., 2005. С. 18–25.
4. Вітюк Н. Педагогічна взаємодія як чинник психологічної безпеки освітнього середовища. *Збірник наук. праць : філософія, соціологія, психологія*. 2014. Вип. 19. Ч. 2. С. 166–175.
5. Гуляева О. В., Поліванова О. Є. До проблеми визначення психологічного змісту поняття «психологічного благополуччя». *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2015. № 1150. С. 34–39.
6. Кондратенко С. В. Організація розвивального середовища для формування просторових уявлень та навичок просторового орієнтування у дітей з глибокими порушеннями зору. *Дитина із сенсорними порушеннями: розвиток, навчання, виховання* : зб. наук. праць : вип. 4. К. : Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2013. С. 116–126.
7. Корж Т. М. Створення розвивального середовища в дошкільному навчальному закладі. *Інформаційно-методичний збірник головного управління освіти і науки Київської обласної державної адміністрації та Київського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів*. 2012. № 2 (136). С. 75–79.

8. Коцур Н. І., Варивода К. С. Психологічна безпека школярів в освітньому середовищі. *Безпека життєдіяльності, екологія і охорона здоров'я дітей і молоді XXI сторіччя: сучасний стан, проблеми та перспективи* : зб. матеріалів Міжнарод. наук.-практ. інтернет-конф., 29–30 вер. 2016 р. С. 40–43.
9. Лактионова Е. Б. Основные подходы к проблеме рисков в образовательной среде. *Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена*. 2008. № 10 (52). С. 41–54.
10. Лисенкова І. Психологічна робота з розвитку емоційної сфери дітей з порушеннями розумових функцій. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби*. Серія : Психологія. 2018. Вип. 2. С. 85–96.
11. Мешко Г. М., Мешко О. І. Формування психотерапевтичної позиції майбутнього вчителя як основи реалізації валеологічних технологій педагогічної взаємодії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Педагогіка, соціальна робота. 2015. Вип. 37. С. 113–116.
12. Нагорна О. В. Формування корекційно-розвиткового середовища для дітей із особливими освітніми потребами. *Інноваційні педагогічні технології в загальноосвітній школі: теорія та практика* : Матеріали Всеукраїнської студентської інтернет-конф., 28 лютого 2020 року. С. 44–46.
13. Сіданіч І. Л. Освітнє середовище комплексу «дошкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад I ступеня» : педагогічний аспект. *Формування інноваційного простору дошкільної освіти* : наук.-метод. посіб. / упоряд. Н. В. Любченко, О. А. Прокопенко; А. С. Виноградова / за ред. Є. Р. Чернишовой / Ун-т менедж. освіти НАПН України. К., 2012. Ч. 1. С. 23–26.
14. Томіч Л. Організація корекційно-розвивального середовища для дітей з порушеннями мовлення в умовах дошкільного навчального закладу корекційно-розвивальної спрямованості. *Вісник Інституту розвитку дитини*. Серія: Філософія, педагогіка, психологія. 2010. С. 22–28.
15. Тушина О. Психологічна безпека в загальноосвітньому навчальному закладі : практичний посібник. Запоріжжя : ЗОІППО, 2013. 145 с.
16. Халамендик В. Б. Інформаційна гігієна як фактор збереження психічного здоров'я людини. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2008. Вип. 35. С. 83–91.

REFERENCES

1. Baeva I. A. Psihologicheskaya bezopasnost v obrazovanii : monografiya [Psychological safety in education: monograph]. SPb. : «SOYUZ» Publishing House, 2002. 271 p. [in Russian].
2. Bilohash O. F. Zdoroviazberihaiuchi tekhnolohii u stvorenni optymalnykh umov navchannia ta vykhovannia ditei z osoblyvyvmy osvitnimy potrebamy. [Health-save technologies in creating of optimal conditions for education and upbringing of children with special educational needs]. *Practical psychology in an inclusive environment* : materials of first all-Ukrainian Science. internet conference (Pereyaslav-Khmelnysky, February 21, 2019) / For the general. ed. V. A. Vince, T. M. Kuzmenko, I. M. Zozuli. Pereyaslav-Khmelnysky : Publisher Ya. M. Dombrovska, 2019, pp. 56–66 [in Ukrainian].
3. Boltivets S. I. Psykhohihiienichna kryterialnist yakosti psykhichnoho zdorovia. [Psychohygienic criteria for the quality of mental health]. Problems of general and pedagogical psychology : collection of scientific works of the Institute of Psychology by G. S. Kostyuk, Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Volume VII, issue 2 / for ed. S. D. Maksimenko. K., 2005, pp. 18–25 [in Ukrainian].
4. Vitiuk N. Pedahohichna vzaiemodiia yak chynnyk psykhologichnoi bezpeky osvitnoho seredovyscha. [Pedagogical interaction as a factor of the psychological security of the educational environment]. *Collection of scientific works: philosophy, sociology, psychology*. 2014. Issue 19. Part 2, pp. 166–175 [in Ukrainian].
5. Huljaieva O. V., Polivanova O. Ye. Do problemy vyznachennia psykhologichnoho zmistu poniattia «psykhologichnoho blahopoluchchia». [To the problem of determining the psychological meaning of the concept of «psychological well-being»]. *Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University*. 2015. Nr 1150, pp. 34–39 [in Ukrainian].
6. Kondratenko S. V. Orhanizatsiia rozvyvalnoho seredovyscha dlia formuvannia prostorovykh uiavlen ta navychok prostorovoho oriientuvannia u ditei z hlybokymu porushenniamy zoru. [Organization of a developmental environment for the formation of spatial representations and skills of spatial orientation in children with profound visual impairments]. *Child with sensory disorders: development, training, education* : a collection of scientific works: issue. 4. Kyiv: Institute of Special Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, 2013, pp. 116–126 [in Ukrainian].
7. Korzh T. M. Stvorennia rozvyvalnoho seredovyscha v doshkilnomu navchalnomu zakladi. [Creating a developmental environment in a preschool educational establishment]. *Information and methodical collection of the Main Department of Education and Science of the Kyiv Regional State Administration and the Kyiv Regional Institute of Postgraduate Education of Teachers*. 2012. Nr 2 (136), pp. 75–79 [in Ukrainian].
8. Kotsur N. I., Varyvoda K. S. Psykhologichna bezpeka shkolariv v osvitnomu seredovyschi. [Psychological safety of schoolchildren in the educational environment]. *Life safety, ecology and health of children and youth of the XXI century: current status, problems and prospects* : collection of materials of International scientific-practical internet conference, September 29–30 2016, pp. 40–43 [in Ukrainian].
9. Laktionova E. B. Osnovnyie podhodyi k probleme riskov v obrazovatelnoy srede. [Basic approaches to the problem of risks in the educational environment]. *Bulletin of the Russian State Pedagogical University by A. I. Herzen*. 2008. Nr 10 (52), pp. 41–54 [in Russian].
10. Lysenkova I. Psykhologichna robota z rozvytku emotsiinoi sfery ditei z porushenniamy rozumovykh funksii. [Psychological work on the development of the emotional sphere of children with mental disorders]. *Bulletin of the National Academy of the State Border Guard Service*. Series: Psychology. 2018. Issue 2, pp. 85–96 [in Ukrainian].

11. Meshko H. M., Meshko O. I. Formuvannia psykhoterapevtychnoi pozytsii maibutnoho vchytelia yak osnovy realizatsii valeolohichnykh tekhnolohii pedahohichnoi vzaiemodii. [Formation of the psychotherapeutic position of the future teacher as a basis of realization of valeological technologies of pedagogical interaction]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*. Series: Pedagogy, social work. 2015. Issue 37, pp. 113–116 [in Ukrainian].
12. Nahorna O. V. Formuvannia korektsiino-rozvytkovoho seredovyshecha dlia ditei iz osoblyvymy osvithnimy potrebamy. [Formation of a correctional and developmental environment for children with special educational needs]. *Innovative pedagogical technologies in secondary school: theory and practice* : Proceedings of the All-Ukrainian Student Internet Conference, February 28, 2020, pp. 44–46 [in Ukrainian].
13. Sidanich I. L. Osvitnie seredovysheche kompleksu «doshkilnyi navchalnyi zaklad – zahalnoosvitnii navchalnyi zaklad I stupenia» : pedahohichnyi aspekt. [Educational environment of the complex «preschool educational institution-general educational institution of the first degree»: pedagogical aspect]. *Formation of innovative space of preschool education* : scientific and methodical manual / ordered by N. V. Lyubchenko, O. A. Prokopenko; A. S. Vinogradova / edited by E. R. Chernyshova / University of Management. Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. K., 2012. Part. 1, pp. 23–26 [in Ukrainian].
14. Tomich L. Orhanizatsiia korektsiino-rozvyvalnoho seredovyshecha dlia ditei z porushenniamy movlennia v umovakh doshkilnoho navchalnoho zakladu korektsiino-rozvyvalnoi spriamovanosti. [Organization of a correctional and developmental environment for children with speech disorders in the conditions of a preschool educational institution of correctional and developmental orientation]. *Bulletin of the Institute of Child Development*. Series: Philosophy, pedagogy, psychology. 2010, p. 22–28 [in Ukrainian].
15. Tushyna O. Psykholohichna bezpeka v zahalnoosvitnomu navchalnomu zakladi : praktychnyi posibnyk. [Psychological safety in a secondary school: a practical guide]. Zaporizhzhia: ZOIPPO, 2013. 145 p [in Ukrainian].
16. Khalamendyk V. B. Informatsiina hihiiena yak faktor zberezhenia psykhichnoho zdorovia liudyny. [Information hygiene as a factor in maintaining of person's mental health]. *Humanitarian Bulletin of Zaporizhzhia State Engineering Academy*. 2008. Issue 35, pp. 83–91 [in Ukrainian].